

OVER HET VERLEDEN, IN HET HEDEN,
VOOR DE TOEKOMST

HISTORIAN IN RESIDENCE

Kleurrijke stad, wit museum. Overal in Vlaanderen stellen erfgoedorganisaties de vraag hoe ze diversiteit kunnen ‘binnenhalen’. In 2018 keerde het STAM in Gent het concept participatie (letterlijk) binnenstebuiten. Vierkante kilometer per vierkante kilometer gaat een *historian in residence* de onderhandeling over het verleden, in het heden, voor de toekomst aan.

Tina De Gendt

Ze gaf me een vuile blik en kruiste de armen. Naast haar strekte Polat zich zo ver achterover dat zijn rugleuning kraakte, terwijl buurman Eddy net niet van het puntje van zijn stoel viel. Toen de stilte danig akelig voelde, stelde Farrah, de armen nog steeds strak over de borst gekruist, haar vraag: “Wat heeft het museum hier eigenlijk te zoeken?”¹ Wie van plan is de woorden *diversiteit* en *participatie* in dezelfde zin te gebruiken buiten de veilige context van een museum, bereidt zich best voor op scepsis. Niet alleen toen, op de eerste bijeenkomst van *De Vierkante Kilometer* met buurtbewoners van de Gentse volkswijk Brugse Poort, maar gedurende heel mijn traject langs superdiverse wijken, kreeg ik telkens dezelfde vraag voorgeschoteld in andere woorden. “Interesseert hen dat, denk je?” of explicieter: “Allez, mogen de *sukkeltjes* ook eens meedoen?”

Een beetje historicus laat zo’n kans om zichzelf kritisch in vraag te stellen niet liggen. Hoe groot het enthousiasme rond participatie ook is, verkopen we niet al te vaak een ‘klantenkaart voor aandeelhouderschap’? Doen we écht meer dan interactief communiceren met doelgroepen? De dekolonisatiebeweging legde een aantal pijnpunten bloot die al langer speelden in verband met migratie-erfgoed. Nu puntje bij paaltje komt, dringt de vraag zich op: in hoeverre zijn we bereid het gesprek over erfgoed écht open te breken? »

Het moment waarop enkele medewerkers van het STAM-Stadsmuseum Gent zich in 2017 over de gigantische luchtfoto-tegelvloer van Gent bogen en zich afvroegen wat er onder ‘die andere tegels’ verborgen lag – de tegels die niet tot de historische ‘kuip’ behoren – was het moment van de waarheid. Stel dat het museum toen een open oproep had gelanceerd voor verhalen uit de buurt-

ten, dan waren ze zonder twijfel door leuke verhalen overspoeld en was de klus binnen het jaar geklaard. Er zou veel pers aandacht en applaus geweest zijn en het museum had kunnen zeggen dat het de muren had opengeboren. De vraag die zou blijven hangen is: open voor wie? *Self selected donors* hebben nu eenmaal een bepaald profiel en dat profiel is niet het profiel van de gemiddelde Gentenaar in de superdiverse poortwijken. Het toeval wil dat ik op datzelfde moment als freelance historica naar het Neuseplein werd geroepen door friturist Ridvan Alci. In deze chaotische transitzone aan de rand van de stad was (kort samengevat) een debat losgebarsten tussen de Vlaamse schippersgemeenschap, de Turkse arbeidersgemeenschap, de Gentse middenstanders van weleer en de hoogopgeleide nieuwkomers over hét verleden van de buurt; een ideaal proefproject voor *De Vierkante Kilometer*. Aan de hand van wandelinterviews, een take-awaytentoonstelling, wijkplannen en vertellingen gingen we de onderhandeling aan. Zes maanden later kwamen we niet op één verhaal over de buurt uit, maar op tien ‘verborgen stadsgeschiedenissen’. En op een gloednieuw concept: de *historian in residence*.

Sindsdien reis ik de wijken af en ga ik km² per km² met wijkbewoners op zoek naar verborgen Gents erfgoed. Dit concept is los gebaseerd op de manier waarop een *artist in residence* in conversatie gaat met zijn omgeving om tot een nieuwe creatie te komen. Ik heb geen kantoor, maar loop vooral rond. Anders dan in Dublin, waar *historians in residence* als ambassadeurs van erfgoed naar wijken worden uitgestuurd, werken we in Gent in de omgekeerde richting en vertrekken we van het erfgoed dat (latent) in de wijk aanwezig is. Daarmee gaan we samen naar de professionele sector. Niet alleen naar het STAM, maar ook naar andere erfgoedorganisaties, onderzoekers, stadsdiensten en allerhande creatievelingen.

Erkenning, eigenaarschap en bewustzijn liggen niet alleen aan de basis van dit project, we brengen deze concepten ook actief in de praktijk door ze te vertalen naar drie werkbare principes: *sharing authority, conversatie en dienstverlening*. Deze principes zijn voortgevloeid uit de tien jaren ervaring die ik opbouwde in het etnisch-culturele middenveld. Het toeval wil dat onze Nederlandse collega’s van de Erfgoedacademie, die zich in 2020 een jaar over participatie bogen, op precies dezelfde drie principes uitkwamen. Alleen noemen zij ze ‘bouwplaten’.² Deze principes stellen ons vooral in staat uit de spraakverwarring over ‘fundamentele’ en ‘instrumentele’ participatie los te komen.³ Hoewel de verschillen tussen beide nogal (tja) fundamenteel zijn, worden ze in de praktijk vaak door elkaar gebruikt. Toen Farrah mij, de armen nog steeds strak over de borst

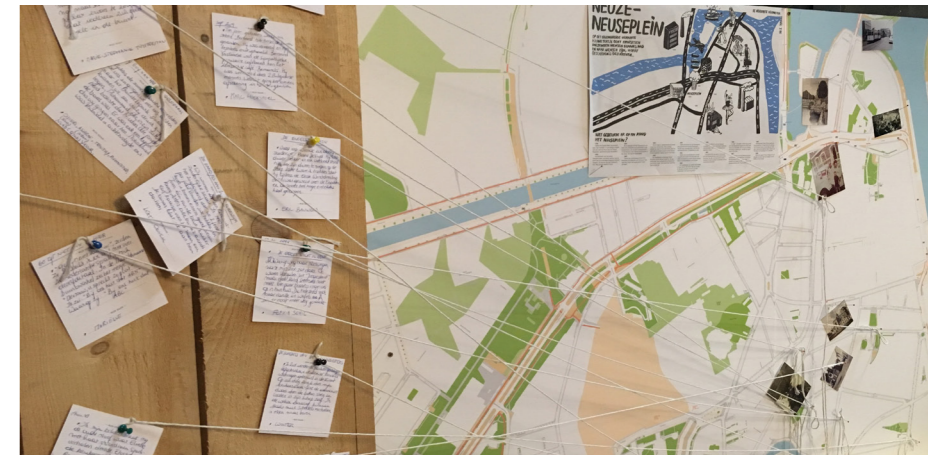
Erkenning, eigenaarschap en bewustzijn liggen niet alleen aan de basis van dit project, we brengen deze concepten ook actief in de praktijk door ze te vertalen naar drie werkbare principes: sharing authority, conversatie en dienstverlening.

gekruist, vroeg “wat het museum hier eigenlijk te zoeken had”, begreep ik snel dat ze wilde weten over welk soort participatie ik het had. En ze liet me even snel verstaan dat ze in de eerste soort geen zin had. Aan een “diverser museum” heeft zij immers geen zier. Aan een fundamentele onderhandeling over haar (en dus ook ons) erfgoed, wel. In de plaats van onze positie theoretisch te kaderen, maken we ze duidelijk aan de hand van drie essentiële vragen inzake erfgoed-participatie-diversiteit: Waarom? Hoe? Voor wie?

WAAROM? GEDEELDE AUTORITEIT

Wanneer mensen in een onderhandeling stappen, doen ze dat zelden of nooit voor het plezier van de onderhandeling. Hoewel hetzelfde voor participatie geldt, wordt ‘betrokkenheid’ vaak als doel gesteld. Participatie met het oog op betrokkenheid is nochtans zo’n beetje als vergaderen om te vergaderen: in het beste geval gezellig, in veel gevallen contraproductief. “Ik wil geschiedenis!”, schreef kunstenaar Patrick Mudekereza in het kader van zijn deelname aan de *100 x Congo*-expo in het MAS. “Niet de rituelen die ik niet meer weet uit te voeren, niet de prijzen die ik mij niet kan veroorloven. (...) Ik wil weer een deel zijn van die geschiedenis!”⁴ Datzelfde pleidooi voor inspraak in het grote verhaal vinden we vandaag overal terug en lang niet alleen tijdens Black History Month. In Nederland dringt een zelfbewuste derde generatie *Nederturken* bij monde van columniste Süheyla Yalçın erop aan migratie-erfgoed niet zomaar te integreren, maar ook het perspectief van de minderheid mee te nemen als het brede verhaal besproken wordt.

De grote olifant in de kamer van participatieve erfgoedprojecten is echter de vraag: “Valt hierover wel te onderhandelen?” Zolang migratie beschouwd wordt als een verhaal ‘over migranten voor migranten’, kolonisatie als een verhaal ‘van

de kolonies’ en de *erkenning* beperkt blijft tot het ‘eigen deeltje’, is er van *‘sharing authority’* weinig sprake. Ook met *De Vierkante Kilometer* botsten we tegen de eigen grenzen aan. Oorspronkelijk wilden we de onderhandeling beperkt houden tot het niveau van de buurt. Vanuit het principe over *‘sharing authority’* kwamen we echter uit op *‘hidden histories’*: stadsgeschiedenissen die vertrekken vanuit de wijken. De zoektocht naar de Rifboys in de Brugse Poort is hier een mooi voorbeeld van. Vanuit een *‘local legend’* over deze Marokkaanse jeugdbeweging uit de jaren 1980 en 1990 kwamen we op een veel groter verhaal uit over de geschiedenis van jeugdwerk in de stad. Samen met de vroegere leden van deze vereniging brachten we het materieel en immaterieel erfgoed in kaart.

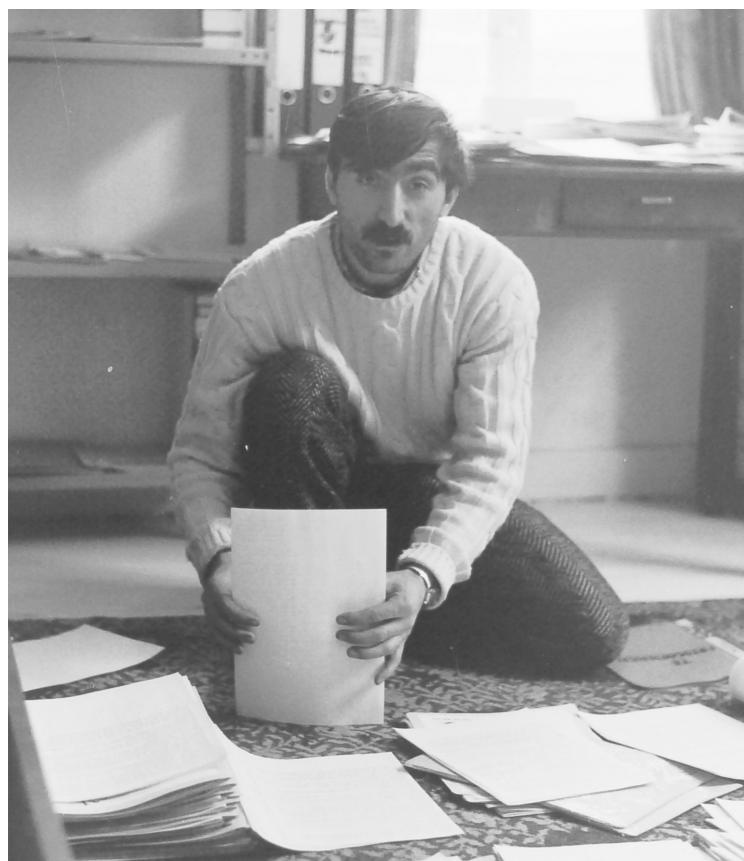
Maandelijks wordt een gratis wijkwandeling georganiseerd, waar wijkbewoners ‘meer vragen dan antwoorden’ krijgen over het verleden van de wijk. © Balder Deschildre

Tijdens een interviewsessie in het lokale buurtcentrum wordt het geheugen van de wijk rond het Neuseplein (letterlijk) in kaart gebracht. © Tina De Gendt

In het museum worden op het STAM-plein na elke residentie de voorlopige resultaten teruggekoppeld. Hiervoor wordt gekozen voor storytelling en een ‘take-awaytentoonstelling’. © Phile Deprez

HOE? PARTICIPATIE IS CONVERSATIE

Vier jaar. Zo lang hebben Poli Roumeliotis en Kris Kaerts erover gedaan om een punt te zetten achter het participatieve traject met La Rose Blanche, het laatste Griekse café van Molenbeek.⁵ En zelfs nu is het niet afgelopen. Het geeft wel aan hoe moeilijk een co-intentioneel, gelijkwaardig, wederkerig en wederzijds proces te rijmen valt met de logica van een tijdelijk project. Ook UGent-historica Tessa Boeykens, die in januari 2021 het resultaat van een waanzinnig participatief erfgoedtraject rond ‘Los Retornados’

in Guatemala voorstelde, vergelijkt participatie met conversatie: een open gesprek van begin tot einde.⁶ Zelfs wanneer we de veilige context van het museum achterlaten, blijft de uitdaging groot om een dergelijk gesprek over het verleden in een superdiverse context aan te gaan. In een wijk als het Rabot, waar 70 procent van de bevolking roots heeft in migratie en meer dan de helft van de bewoners om de vijf jaar verhuist, is *eigenaarschap* over het verleden van de stad geen *'common ground'*. Daarom vertrekken we van een plaats die we wel gemeen hebben: het heden, in de leefwereld. Tijdens wijkwandelingen, waar wijkbewoners meer vragen dan antwoorden krijgen, brengen we historische thema's en erfgoednoden die in de wijk leven in kaart. Ondertussen formuleren we samen met vijftien buurtkenners (de 'herinneraars') vraagstukken over het verleden via wandelinterviews, die we via *'participatory action research'* onderzoeken. In de Rabotwijk, waar een herbestemmingstraject loopt voor de katholieke kerk en een nieuwbouwmoskee voor beroering zorgde, kwamen we al wandelend op het spoor van een groot aantal religieuze ruimtes. Samen met de herinneraars buigen we ons nu over de geschiedenis van de interreligieuze dialoog in Gent.

VOOR WIE? DIENSTVERLENING

In de context van superdiversiteit wordt het potentieel van erfgoed als sociaal bindmiddel weleens onderkend, omdat we "toch geen gemeenschappelijk verleden" zouden hebben. Zoals veel praktijkwerkers die dagelijks rond erfgoed in diversiteit werken, ben ik de tegenovergestelde mening toegedaan: als we er niet in slagen het verleden te delen, is het verleden gedoemd ons te verdelen. In tijden van maatschappelijke omwenteling heeft erfgoed alle luxe van vrijblijvendheid verloren.⁷ Het debat is dan ook verhit en de uitdagingen enorm: hoe komen we tot een historisch bewustzijn waarin zowel verschillen verknoopt worden als eigenheid erkend? Hoe gaan we om met het erfgoed van minderheden, wanneer *iedereen* een minderheid is? Hoe komen we tot een democratisch overleg in een gepolariseerd heden, waarin we niet meer kunnen terugvallen op gemeenschappen of zuilen? Participatie is niet het antwoord op deze vragen, maar wel een strategie die ons in staat stelt allianties aan te gaan en cross-sectoraal over deze vragen samen te werken.

De 'Grijze Zusters' (officieel de Dochters van Liefde) uit de Kiekenstraat waren bij aanvang van de residentie in de Brugse Poort bijna vergeten. Sinds 2020 heeft de wijk een 'Grijzezustersstraat'. Collectie: Rijksarchief Gent.

Het erfgoed van de Rifboys, een van de eerste Marokkaanse jeugdvereniging in de jaren 1980-1990, ligt verspreid over de wijk Brugse Poort. Mede-oprichter Mohammed El Bakali botst op een vergeten fotobord. © Tina De Gendt

Radio Ankara, het eerste Turkse radiostation van Gent, werd opgericht in 1978 in de Kettingstraat. Via deze 'hidden history' kwam een uitzonderlijke fotocollectie naar boven. Hier: presentator Ramazan Balci organiseert de papieren. © Leo Wymeersch

Als we er niet in slagen het verleden te delen, is het verleden gedoemd ons te verdelen.

In Gent ondervinden we op dat vlak wel de voordelen van een *'pocket sized metropole'*, met een sterk lokaal verankerd sociocultureel middenveld, een uitgebreid netwerk van buurtdiensten en een lange sociaal-artistische traditie. Met *De Vierkante Kilometer* zoeken we de samenwerking heel expliciet op. Ik loop nog net niet met een groot 'beschikbaar'-bord rond mijn nek, maar draag wel overal de boodschap uit dat het stedelijk erfgoed toegankelijk en beschikbaar is voor iedereen. Ook daarin zijn we in Vlaanderen overigens verre van alleen. Veel erfgoedcellen zetten expliciet in op dienstverlening in superdiverse contexten, zoals *Straathistories* in Leuven, *Rootszoekers* in Antwerpen of de Limburgse erfgoedcel Mijn-Erfgoed. Met

het project *Hemelsbreed* gaat het KADOC ook proactief in gesprek over erfgoed met diverse religieuze organisaties.

Als *historian in residence* ga ik nog een stap verder en zoek ik actief naar manieren om de 'aandelen' maximaal met de 'stakeholders' te delen, onder meer door in gesprek te gaan met de toekomstmakers van elke wijk. In de Brugse Poort heeft dit ertoe geleid dat vandaag niet minder dan tien artistieke en sociale projecten lopen rond erfgoed. De uitnodiging blijft ook niet beperkt tot de duur van de residentie: in het museum zelf werd ook een 'STAM-plein' ingericht, waar momenteel de wijken Neuseplein en Brugse Poort aan bod komen. Deze gratis toegankelijke zaal is opgevat als een inspiratiekamer, niet alleen om meer te weten te komen *over het verleden*, maar ook om ermee aan de slag te gaan: *in het heden, voor de toekomst*. ■

 Tina De Gendt is historica en auteur van onder meer *Turkije aan de Leie. Kroniek van 50 jaar migratie* (Lannoo, 2014) en *Vanop de eerste rij. Van multicultuur naar superdiversiteit: dertig jaar samenleven door de ogen van VOEM* (Amsab-ISSG, 2019). Ze was betrokken bij tal van migratie-erfgoedprojecten en is een veel gevraagd expert inzake diversiteit en erfgoed.

 Bronnen en literatuur

1. De namen werden aangepast.
2. A-C. Olbrechts. Net verschenen en warm aanbevolen: bouwstenen voor participatief waarden (6 januari 2021). Op: <https://faro.be/blogs/anne-catherine-olbrechts/net-verschenen-en-warm-aanbevolen-bouwstenen-voor-participatief>
3. C. Hoet, 'Het Grote Participatiedebat', in: *rektoverso* 72, juli 2016.
4. Zie: <https://www.mas.be/nl/pagina/samenwerking>
5. P. Roumeliotis en K. Kaerts. *La Rose Blanche*. Brussel, Skribis, 2019.
6. T. Boeykens. 'Exile, Return, Record Exploring Historical Narratives and Community Resistance through Participatory Filmmaking in 'Post-conflict' Guatemala', in: *Journal of Extreme Anthropology*, 3 (2019) 1, p. 30-56.
7. R. Harrison, C. Desilver, C. Holtorf e.a. *Heritage Futures. Comparative Approaches to Natural and Cultural Heritage Practices*. London, UCL Press, 2020.

Atlantis

Platform voor collectiebeheer en online presentatie

Atlantis is een volledig webbased oplossing voor collectiebeheer en het online publiceren van erfgoedcollecties. Kenmerken van Atlantis zijn: gebaseerd op internationale standaarden, géén gebruikerslicenties, onbeperkt support en krachtige publicatie-, zoek- en integratie-functies.

Online presentatie van collecties is naadloos onderdeel van de oplossing waarmee Atlantis volledig integreert binnen uw eigen website of websites van derden. Collecties uit systemen van derden worden met Atlantis samengesmeed tot één geïntegreerd geheel.

Erfgoedwebsites van DEVENTit zijn toegankelijk en onderscheidend in vormgeving en werking. Door toepassing van de nieuwste technieken en standaarden wordt bezoekers een optimale erfgoedbeleving geboden.

☎ 033-2992277
✉ office@deventit.nl
🌐 www.deventit.nl

DEVENTit
Developers & Inventors in IT

 DEVENTit is ISO 27001 gecertificeerd.

 Atlantis is NEN 2082 gecertificeerd.

Archief-en inventaris

Beeldbank

Museum

Bedrijfshistorie

Bibliotheek

Archeologie

Bouwdossiers

Kranten en tijdschriften

Akten en registers

Beleëf het Erfgoed